

ТЕОРЕТИЧНА ЛІНГВІСТИКА: ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЙМОВІРНІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Функціонування природної мови, сутність його механізму, є однією з тих проблем, з'ясуванню якої людство присвятило не одне тисячоліття. Однак і в наші часи ця проблема залишається актуальною, адже, попри багато цікавих напрацювань у лінгвістиці та суміжних з нею дисциплінах, у основі своєї ця проблема залишається невирішеною. Наша стаття теж має на меті долучитися до спроб з'ясування цієї надзвичайно цікавої і далеко не простої проблеми.

Перш за все, спробуємо дахи відповідь на те, що саме слід розуміти під „функціонуванням ПРИРОДНОЇ МОВИ”, що, на нашу думку, входить до цього поняття.

Узагальнюючи список найбільш актуальних проблем та найсучасніші підходи у лінгвістиці до їх з'ясування, ми дійшли висновку, що під „функціонуванням ПРИРОДНОЇ МОВИ” слід розуміти постійно-діючу, динамічну систему, а, точніше, - організм, до складу якого входять дві пари споріднених між собою процесів: процес еволюції ПРИРОДНОЇ МОВИ в суспільстві укупі з процесом засвоєння МОВИ дитиною, а також така пара процесів, як ПОРОДЖЕННЯ та ДЕКОДУВАННЯ висловлювання мовцем.

Особливістю мовного організму є те, що, попри специфіку кожного процесу, як і специфіку пар, усі вони вливаються в єдиний безперервний процесуальний потік, підпорядкований певним загальним закономірностям. Виявлення цих закономірностей та представлення їх в системі понять, внутрішньо цілісній та адекватній діалектичному характерові самої МОВИ, і є, за нашим глибоким переконанням, завданням „номер один” сьогоденної лінгвістики.

Зупинимося на першій парі проблем і, зокрема, на проблемі психогенези - еволюції МИСЛЕННЯ та ПРИРОДНОЇ МОВИ, на шляху вирішення якої, як нам здається, ми дещо просунулися вперед порівняно з попередніми публікаціями [3; 4; 6]. Що стосується її парної проблеми - проблеми онтогенези (засвоєння природної мови дитиною), то цій проблемі ми плануємо присвятити окрему статтю.

Оскільки ж усі ці проблеми упираються ще в одну, ще більш глобальну проблему - проблему взаємовідношення між МИСЛЕННЯМ та

МОВОЮ, зупинимося, хоча б тезисно, перш, ніж підійти до з'ясування сутності психогенези, на цій проблемі окремо.

МИСЛЕННЯ. У нашому розумінні мисленню притаманні дві форми буття: ПРЕДИКАТИВНІСТЬ та ПРЕДИКАЦІЯ.

1. Еволюційно ПРЕДИКАТИВНІСТЬ передує ПРЕДИКАЦІЇ. Перша форма мислення є притаманною ЛЮДИНІ одвічно: з перших кроків її розвитку і до нашого часу, ПРЕДИКАЦІЯ ж в виникла, а точніше, - розвинулась, із надр ПРЕДИКАТИВНОСТІ порівняно недавно: 30-40 тисяч років тому (за антропологічними даними цим періодом датується поява *HOMO SAPIENS* та розвиненої МОВИ [1, 26])

2. Загальні характеристики ПРЕДИКАТИВНОСТІ у протиставленні до ПРЕДИКАЦІЇ:

а) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ суцільна (недискретна) форма мислення, ПРЕДИКАЦІЯ - дискретна: вона складається з двох компонентів: суб'єкта та предиката думки;

б) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ аморфна, ПРЕДИКАЦІЯ структурована;

в) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ неясна, „туманна”, форма мислення; ПРЕДИКАЦІЯ чітка, прозора, форма усвідомлення дійсності.

Приклади ПРЕДИКАТИВНОСТІ у вербальному втіленні: т. зв. „номінативніречення” (*ЗИМА. ХОЛОДНО*), з. „формули ввічливості”: рос. *СПАСИБО - СПАСИ БОГ*, нім.: *'N MORGEN*; англ. *HULLO - WHOLE BE YOU*.

Приклади ПРЕДИКАЦІЇ: рос. *РЕБЕНОК СПИТ.*- укр.: *ХТОСЬ СТУКАЄ У ДВЕРІ.*

3. З точки зору формальної логіки взаємовідношення між об'ємами понять ПРЕДИКАТИВНІСТЬ та ПРЕДИКАЦІЯ можна визначити як включення. Графічно, за допомогою кіл Ейлера, це відношення можна представити наступним чином:

Схема І.

Де: суцільна пряма АВ - ПРЕДИКАТИВНІСТЬ; жирна пряма СБ — ПРЕДИКАЦІЯ. Відрізки АС, ОВ - ВЛАСНЕ ПРЕДИКАТИВНІСТЬ.

Як бачимо, за об'ємом понять ПРЕДИКАТИВНІСТЬ ширша від поняття ПРЕДИКАЦІЯ. У широкому розумінні ПРЕДИКАТИВНІСТЬ включає ПРЕДИКАЦІЮ. На відміну від ПРЕДИКАТИВНОСТІ загалом, яка охоплює собою обидві форми мислення, ВЛАСНЕ ПРЕДИКАТИВНІСТЬ є формою МИСЛЕННЯ суто психологічного порядку-МИСЛЕННЯМ лише на рівні уявлень, тоді як ПРЕДИКАЦІЯ є формою МИСЛЕННЯ на рівні думок [2].

4. З точки зору діалектики взаємовідношення між ПРЕДИКАТИВНІСТЮ та ПРЕДИКАЦІЄЮ визначається законом єдності таких суперечностей, як ЯВИЩЕ та його СУТНІСТЬ, відповідною

а) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ як явище „багатша” за ПРЕДИКАЦІЮ - сутність ПРЕДИКАТИВНОСТІ. Виявляється це, передусім, у тому, що ПРЕДИКАТИВНІСТЬ у широкому розумінні цього поняття включає ПРЕДИКАЦІЮ. Значно „багатшими” є й зовнішні вияви ПРЕДИКАТИВНОСТІ. Вони мають не лише вербальний, але й невербальний характер (сміх, плач, стогін, жести, малюнки тощо). ПРЕДИКАЦІЯ ж простежується зовні лише на вербальному рівні. Стислість, економність ПРЕДИКАЦІЇ, що є характерною ознакою сутності будь-якого явища, виявляється в її стислому формальному вираженні, яке зводиться до запису $B + P$.

а) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ індивідуальна, що властиве явищу, ПРЕДИКАЦІЯ ж, як і будь-яка сутність, має загальний характер.

Індивідуальний характер ПРЕДИКАТИВНОСТІ зумовлений зосередженістю цієї форми мислення у психосоматиці конкретного індивіда. Звідси й суто індивідуальні зовнішні вияви ПРЕДИКАТИВНОСТІ на одні й ті ж самі подразники з зовнішнього середовища.

ПРЕДИКАЦІЯ ж, хоча й міститься у мозку людини, проте не є тотожною діяльністю психосоматики — вона є незалежною від неї, самостійною, формою мислення, спільною для всіх членів мовного соціуму. Це підтверджується конвенціональним характером мовної матерії: „обраністю” за спільною угодою звукових ланцюжків, у які ця форма мислення „вбирається”.

в) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ є конкретною формою мислення, ПРЕДИКАЦІЯ - абстрактною.

Конкретність ПРЕДИКАТИВНОСТІ зумовлена її безпосереднім зв'язком з нейроматерією конкретного індивіда, а, точніше, — її розчиненістю в останній. ПРЕДИКАЦІЯ ж абстрактна саме завдяки своїй незалежності (відірваності) від матерії. Нейроматерія конкретного індивіда є для неї лише вмістищем — не більше; фізична матерія навколишнього світу в цій формі мислення лише відбивається (віддзеркалюється). Що ж стосується звукової матерії, з якою, на перший погляд, ПРЕДИКАЦІЯ

пов'язана найтісніше (у неї ця форма вбирається), то і у цьому випадку, зважаючи на конвенціональний характер звукової матерії, навряд чи можна говорити про спорідненість зв'язку між нею та ПРЕДИКАЦІЄЮ.

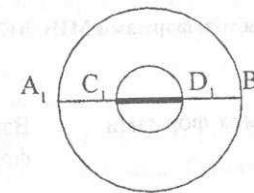
Отже, ПРЕДИКАЦІЯ - загальна абстрактна структурована форма мислення, „доступ” до якої у мозку людини пролягає лише через ПРЕДИКАТИВНІСТЬ. З появою ПРЕДИКАЦІЇ ПРЕДИКАТИВНІСТЬ не зникає. Обидві форми мислення - як у чистому, так і змішаному виді - є притаманними мисленню сучасної людини.

МОВА. Природна мова, як і мислення, теж існує у двох основних формах: МОВЛЕННІ та МОВІ.

1. Еволюційно МОВЛЕННЯ передує МОВІ. МОВЛЕННЯ є ровесником ЛЮДИНИ, виникнення ж МОВИ датується антропологами 40- 30 тисячами років тому. Цим же самим періодом датується й поява Розумної людини (*homo sapiens*), що, за нашим глибоким переконанням, є наслідком ФОРМУВАННЯ якісно нової форми мислення — ПРЕДИКАЦІЇ.

2. Об'єм понять „МОВЛЕННЯ” та „МОВА” з точки зору формальної логіки теж характеризується як включення, що добре видно зі Схеми II.

Схема II
Взаємовідношення між об'ємами понять „МОВЛЕННЯ” та „МОВА”

де: суцільна пряма A_1B_1 — МОВЛЕННЯ; жирна пряма C_1D_1 — МОВА; перервані відрізки A_1C_1, D_1B_1 — ВЛАСНЕ МОВЛЕННЯ,

Отже, за об'ємом поняття МОВЛЕННЯ є ширшим за МОВУ. У широкому розумінні МОВЛЕННЯ включає в себе МОВУ, а у вузькому —

-її виключає. ВЛАСНЕ МОВЛЕННЯ, з деякими застереженнями, можна вважати аналогом первісного мовлення.

3. Діалектичне взаємовідношення між МОВЛЕННЯМ та МОВОЮ, як і у випадку форм мислення, теж підпорядковується діалектичному закону єдності ЯВИЩА та його СУТНОСТІ. У цій опозиції МОВЛЕННЯ виступає як ЯВИЩЕ, МОВА — як його сутність.

а) МОВЛЕННЯ є „багатшим" за МОВУ. (Налічується більш ніж десяток видів МОВЛЕННЯ: діалогічне / монологічне; письмове / усне; розмовне / офіційно-ділове мовлення тощо; МОВА ж — одна: українська, англійська і т. д.).

б) МОВЛЕННЯ — індивідуальне; МОВА — загальна. Це підтверджується наявністю специфічних рис як у певному типі МОВЛЕННЯ, так і індивідуальному МОВЛЕННІ. МОВА ж є зосередженням спільних рис, характерних для усього мовного соціуму, завдяки чому, попри відмінності у МОВЛЕННІ, члени соціуму прекрасно розуміють одне одного.

в) МОВЛЕННЯ — конкретне; МОВА — абстрактна. МОВЛЕННЯ безпосередньо сприймається органами чуття: на слух, на дотик, за допомогою зору. Мова ж глибоко прихована у свідомості людини, носієм МОВИ є мозок. Назовні МОВА виявляється лише через МОВЛЕННЯ, у якому вона відіграє роль системоупорядковуючого та системостворючого чинника. (Пор.: МОВЛЕННЯ - вода, яку можна пити, якою можна митися; МОВА-хімічна формула води: H_2O).

Взаємовідношення між формами МИСЛЕННЯ та МОВИ представлено на порівняльній Схемі III, яка складається з двох попередніх схем.

Порівнюючи графічне зображення форм МИСЛЕННЯ з формами МОВИ бачимо, що ПРЕДИКАТИВНІСТЬ корелює з МОВЛЕННЯМ як у

широкому, так і вузькому розумінні цих понять, а ПРЕДИКАЦІЯ — з МОВОЮ.

Встановивши статичну кореляцію між формами МИСЛЕННЯ та формами МОВИ, перейдемо до з'ясування характеру їх взаємодії, що на нашу думку, є найголовнішим, адже саме в цьому криється сутність функціонування мовного організму.

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ МИСЛЕННЯ ТА ФОРМАМИ МОВИ.

Взаємодія між формами МИСЛЕННЯ та формами МОВИ зумовлюється двома факторами: P_1 - одвічним конфліктом між МИСЛЕННЯМ і МАТЕРІЄЮ та P_2 - дисбалансом між МИСЛЕННЯМ та МОВОЮ.

Сутність першого фактору полягає, з одного боку, в одвічному прагненні МИСЛЕННЯ до поєднання з МАТЕРІЄЮ (інакше воно просто не зможе бути вираженим), а, з другого, - до відриву від неї (з метою набуття гнучкості та свободи руху). Що ж до другого фактору, то особливістю його є домінуюча роль МИСЛЕННЯ у взаємодії з МОВОЮ.

Спробуємо, спираючись на ці фактори, з'ясувати сутність процесу психогенези, у якому умовно можна виділити три етапи розвитку: когнітивно-творчий, комунікативно-структуруючий та когнітивно-деструктивний.

Когнітивно-творчий етап психогенези. Відлік психогенези йде, як відомо, від початку зародження первісної людини та первісного суспільства. На цьому етапі еволюції єдиною формою МИСЛЕННЯ була первісна ПРЕДИКАТИВНІСТЬ, а єдиною формою мови - первісне МОВЛЕННЯ.

Згідно з першим фактором ми мусимо визначити, чи було МИСЛЕННЯ пов'язане з МАТЕРІЄЮ, і, якщо так, - то з якою саме.

Зважаючи на безсистемний, неупорядкований характер первісного МОВЛЕННЯ, яке зводилось до випадкових звукових послідовностей, говорити про певний зв'язок МИСЛЕННЯ зі звуковою (мовленнєвою) МАТЕРІЄЮ навряд чи можна. Однак МИСЛЕННЯ все ж мало зв'язок з МАТЕРІЄЮ і, що характерно, - найтісніший, ніж будь коли. Йдеться про органічну МАТЕРІЮ, а точніше - психосоматичну систему конкретного первісного індивіда. Первісна ПРЕДИКАТИВНІСТЬ, фактично, зводилась до неї, розчинялась у ній, створюючи цим самим діалектичний конфлікт. Закуте в органічну матерію, МИСЛЕННЯ намагається відірватись від неї: прагне абстракції.

Схема III

Взаємовідношення між формами МИСЛЕННЯ та МОВИ

СХЕМА I
Взаємовідношення між формами
МИСЛЕННЯ

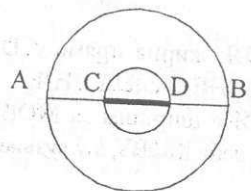
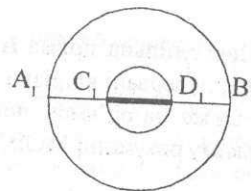

СХЕМА II
Взаємовідношення між
формами МОВИ

Конфлікт між МИСЛЕННЯМ та МАТЕРІЄЮ супроводжується ще одним діалектичним конфліктом: конфліктом ІНДИВІДУАЛЬНОГО з ЗАГАЛЬНИМ: з одного боку, необхідністю спілкування первісного індивіда зі своїми родичами, а, з другого, - неможливістю, а точніше, значною обмеженістю такого спілкування.

Вирішити ці конфлікти допомогла ЛЮДИНІ сама ПРИРОДА, яка не лише створює конфлікти як рушійну силу саморозвитку, але й закладає передумови для їх успішного подолання. Такою передумовою відриву МИСЛЕННЯ від органічної МАТЕРІЇ (а разом з цим і подолання супутнього конфлікту ІНДИВІДУАЛЬНОГО з ЗАГАЛЬНИМ) слід вважати циклічність світу: регулярну повторюваність усіх його ПРОЦЕСІВ, зокрема й тих, що безпосередньо пов'язані з ЛЮДИНОЮ, її життєдіяльністю.

Принципом дії цієї вселенської „центрифуги" є довготривала — протягом сотень тисяч поколінь - регулярна активація певних ділянок кори головного мозку людини, а її результатом - утворення в корі „слідів" („відбитків") цих постійних, регулярних збуджень. Поява таких „слідів" і є знаком того, що МИСЛЕННЯ остаточно відірвалося від органічної матерії, так би мовити „згустилося", і набуло певної абстрактної форми. Ці „сліди" є свого роду „квантами" досвіду людини, її знань про довколишній світ [9, 157]. Сигналом наявності у свідомості людини першоконцептів є таке явище, як самозбудження кори головного мозку - мозок збуджується вже не під безпосереднім впливом зовнішніх чуттєвих подразників, як раніше, а сам по собі. Це виявляється у здатності людини бачити певну річ (істоту) уві сні, здатності відтворити її зовнішні обриси на стінах темної печери, освітленої лише смолоскипом тощо. Зважаючи на абстрактний характер цих „квантів", а також на їх однаковість у межах певної первісної спільноти, зумовлену спільним характером колективного досвіду та єдністю ПРИРОДИ, ми з повним правом можемо кваліфікувати ці „кванти" як першоконцепти, а період їх формування - як зародження свідомості: колективного розуму, колективного знання про світ (Пор.: рос. *со-знание* - **спільне** знання; укр. *свідомість* - від давньослов. *свьѣдѣти* — *знати*). Цей період у психогенезі був найскладнішим і найтривалішим.

Далі відбуваєть ся наступне: відірвавшись від органічної МАТЕРІЇ та існуючи у формі першоконцептів (перший сіупінь абстракції), МИСЛЕННЯ, згідно з фактором I (F_1) знову прагне до сполучення з МАТЕРІЄЮ, інакше ці пракоцепти залишаться невираженими. Цей період психогенези знаменується пошуками відповідної МАТЕРІЇ, які йдуть у двох напрямках: матерії жестів (у історії та культурі багатьох народів залишилось багато свідчень цього) та матерії звуків. Остання, тобто матерія

звуків, як засвідчує практика людства, виявилась найбільш придатною для втілення першоконцептів - саме на ній й було зроблено остаточний вибір. Оформившись у звуковій ланцюжці першоконцепти перетворюються на першослова (праслова). Найдавніші з цих слів, найвірогідніше, були утворені на основі звуконаслідування, яке згодом поступається формуванню слів „за домовленістю". Першослова мали форму слів-речень. Залишки цього етапу розвитку мови й мислення збереглися й донині у формі т. з. „номінативних речень", які О. О. Потебня цілком слушно називає „рудиментами прадавнього мислення" [2, 56]. Утворення праслів знаменує собою початок формування **МОВИ** як суспільного явища.

Наступним етапом є „вкид" праслів у **МОВЛЕННЯ**, де вони піддаються перевірці практикою, уточнюються, шліфуються і, що найважливіше, де колективне мислення маніпулює ними як зі справжнісінькими матеріальними об'єктами - палками, камінням тощо, поєднуючи праслова між собою, замінюючи одне слово іншим. Ці „вправи" не лише започатковують синтаксичні відношення, алей відкривають можливості для порівняння слів між собою: виявлення між ними спільних та відмінних рис. Слова починають групуватися у колективній свідомості за певними ознаками. Окремі з цих ознак з плином часу „затверджуються" практикою і поступово набувають більш-менш постійного характеру - стабілізуються. Це, як і у випадку з першоконцептами, свідчить ні про що інше, як про відрив МИСЛЕННЯ від МАТЕРІЇ ПРАСЛІВ (а, точніше, - матерії відповідних груп праслів) та формування у свідомості ЛЮДИНИ концептів другого порядку абстракції.

Відірвавшись від МАТЕРІЇ та існуючи у формі концептів другого порядку абстракції, МИСЛЕННЯ знову прагне до об'єднання з МАТЕРІЄЮ - з метою надання цим концептам тілесної форми. Цією матерією стають різного роду флексії, закінчення тощо, у які „вбираються" групи праслів, підпорядкованих новоутвореним концептам. Одягнені у матерію, ці групи слів стають першими провісниками частин мови. Відзначимо, що шлях від первісних до сучасних частин мови був досить тривалим і складним: він проходив крізь численні проміжні класифікації слів. Свідченням цього є значні відмінності класифікацій слів первісних народів, зокрема аборигенів Австралії та Нової Зеландії, порівняно з системою частин мови сучасних мов [10, 12-13]. У світлі запропонованої нами теорії психогенези ці відмінності є цілком природними і зрозумілими.

Абстрагуючись від усіх тих складнощів, які насправді передували формуванню сучасних частин мови, умовно вважатимемо етап втілення у матерію концептів абстракції другого порядку як початок формування

частин мови сучасного штибу, власне - як появу таких трьох, базових для мов індоєвропейської сім'ї, частин мови, як іменник, дієслово та прикметник. (Прислівник з'являється пізніше — на базі прикметника.) Для зручності оперування кожною з названих вище частин мови позначимо відповідно символами N, V, Adj та Adv.

Втілюючись у класи слів та транспонувавши їх **МОВЛЕННЮ**, **МИСЛЕННЯ** починає маніпулювати частинами мови так само, як воно робила це зі словами: поєднувати їх між собою, замінювати один клас на інший. Ці операції, апробовані практикою життя та спілкування, дають поштовх формуванню у **МИСЛЕННІ** на базі частин мови мислен-невих (логічних) структур, які є віддзеркаленням певних природних сутностей та стереотипів відношень. Це, передусім, такі структури, як структура **ПРЕДИКАЦІЇ**, структура **МОДИФІКАЦІЇ** та структура **КООРДИНАЦІЇ**. (Про структуру **КОМПЛЕМЕНТАЦІЇ** мова йтиме далі). Так, перша з цих структур (вона ж є і основною) — структура **ПРЕДИКАЦІЇ** — є віддзеркаленням сутнісних відношень між **МАТЕРІЄЮ** та її **РУХОМ** (**БУТТЯМ**), унікальних за своїм характером. До того ж це відношення є відношенням двох рівнозначних, але прямо протилежних за характером, величин. Структура **МОДИФІКАЦІЇ** є відношенням між **МАТЕРІЄЮ** та її **ВЛАСТИВІСТЮ**, ускладнену відношенням підпорядкованості, залежності другого компонента від першого, відповідно. Структура **КООРДИНАЦІЇ**, на відміну від попередніх структур, є змістовно пустою, тобто суто формальною: вона лише робить акцент на однорідності поєднаних рівнозначних сутностей, незалежно від їх природи. Зважаючи на високий ступінь абстракції цих структур, ми маємо всі підстави асоціювати їх з якісно-новим етапом психогенези — появою розумної **ЛЮДИНИ - НОМО SAPIENS** [1].

Вийшовши на якісно-новий етап абстрагування, **МИСЛЕННЯ**, за внутрішнім законом своєї логіки, знову прагне до об'єднання з **МАТЕРІЄЮ**, аби і цього разу мати можливість бути вираженим. Необхідну матерію **МИСЛЕННЯ** знаходить у вже існуючому флективному оформленні частин мови, доопрацьовує його, пристосовуючи до своїх потреб. Як наслідок з'являються відповідні мисленневим **МОВНІ** (синтаксичні) структури: **СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ**, матеріальним вираженням якої є граматичне узгодження між підметом та присудком, **СТРУКТУРА МОДИФІКАЦІЇ**, виражена узгодженням між означенням (модифікатором) та означуваним (головним словом), а також **СТРУКТУРА КООРДИНАЦІЇ**, матеріальне вираження якої взяли на себе сурядні сполучники, а в окремих випадках — просодія.

Ще раз відзначимо, що основною з цих логіко-мовних структур є, безсумнівно, **СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ**. Її поява зіграла вирішальну роль у психогенезі. Когнітивне значення цієї структури полягає у тому,

що вона є моделлю **СВІТУ**, механізму його саморозвитку, а, точніше, - моделлю світового **ПРОЦЕСУ**. **ПРЕДИКАЦІЯ** має також безпрецедентне комунікативне значення, адже формула цієї структури - $S + P - \epsilon$, фактично, формулою **думки**, заповнюючи складові якої відповідними смислами, втіленими у слова, можна вербалізувати результат усвідомлення будь-якого процесу об'єктивної дійсності. За своїми функціями **СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ** подібна до монетарної одиниці, адже, як і остання, **СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ** слугує засобом обміну, накопичення та збереження, але багатства значно ціннішого за гроші - інформації - з тим, щоб потім передати її наступним поколінням. Саме завдяки **СТРУКТУРІ ПРЕДИКАЦІЇ**, її безпрецедентним когнітивним та комунікативним якостям **ЛЮДСТВО** не лише змогло вижити, але й здійснити якіс-но-новий стрибок у своєму розвитку та розвитку **МОВИ** [3].

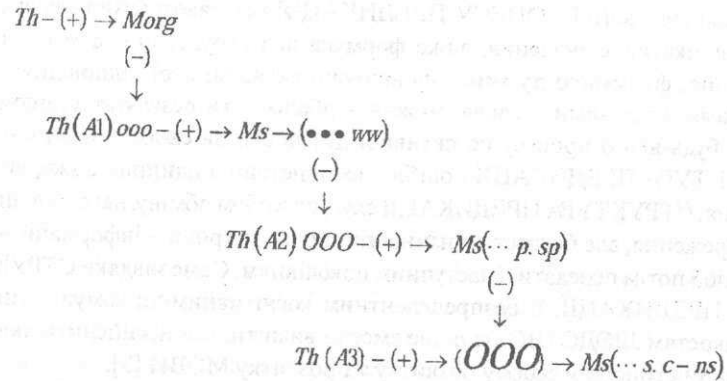
Утворення синтаксичних структур і, передусім, **СТРУКТУРИ ПРЕДИКАЦІЇ** є вершиною психогенези - останнім рубежем абстрагування, який **МИСЛЕННЯ** взяло на шляху природного, буденного досягнення **СВІТУ**, його основних законів. Причиною цього є наступна закономірність: чим вищий ступінь абстракції поняття, тим бідніше його матеріальне втілення (невипадково математичні поняття представлені так скупо - лише цифрами і символами); і, навпаки, - чим нижчий ступінь абстракції, тим насиченіше його матеріальне вираження. Це, власне, призводить до того, що матеріальний „плацдарм”, від якого відштовхується **МИСЛЕННЯ**, розпочинаючи кожний новий виток абстрагування, поступово біднішає, аж поки не вичерпується зовсім. Так, власне, й сталося у випадку з синтаксичними структурами, які, фактично, вичерпали собою всю можливу матерію, проте за якими стоять поняття найвищого ступеня абстракції. Цей етап розвитку психогенези представимо графічно **СХЕМОЮ IV**.

Комунікативно-структуруючий етап психогенези. Особливістю цього етапу, порівняно з попереднім, є кардинальна зміна руху **МИСЛЕННЯ**: замість руху „вгору”, тобто до ще більшої абстракції, **МИСЛЕННЯ** починає рухатись „вшир”, спрямовуючи свої зусилля на задоволення не стільки когнітивних запитів мовця, скільки комунікативних. У

іншому ж цей етап практично нічим не відрізняється від попереднього: як і останній, він цілковито підпорядкований дії фактору I. Значущість цього етапу полягає в тому, що він є початком структурування природної

Схема IV

Когнітивно-творчий етап психогенези

де: - (+) → приєднання; (-) відрив; A1, A2, A3 – абстракція першого, другого і третього порядку; Th – мислення; Morg – органічна матерія; Ms – звукова матерія; OOO – концепти; wv – праслова; p. sp. – частини мови; s. c-ns – синтаксичні конструкції.

МОВИ.

Процес структурування здійснюється шляхом декількаразової логіко-мовної обробки вже існуючого мовного матеріалу: внутрішньої перебудови структур, їх сплаву з компонентами інших структур. Завдяки цьому відбувається урізноманітнення мови. З'являються похідні синтаксичні конструкції, симбіотичні частини мови. До перших належать, зокрема, такі синтаксичні утворення, як т. зв. *конструкція There is*" (англ. мова), *конструкція Es gibt* (нім. мова), т. зв. „*вставне it / es*" (англ., нім. мова, відповідно) [5,7]. До других — такі частини мови, як *дієприкметник теперішнього та минулого часу, герундій* тощо.

Найбільш плідною у цьому плані виявилася виявилася СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ, що цілком природно з огляду на її значущість. Вона стає свого роду „відправною площиною", відштовхуючись від якої та проводячи з якою різного роду логічні операції, МИСЛЕННЯ створює

цілу низку варіацій цієї структури, чимало з яких, пройшовши відповідну апробацію та шліфування мовленням, набувають статусу цілком самостійних структур. Це, зокрема, такі структури, як різні *комунікативні типи речення, категорія стану* тощо [4, 6], *конструкції зі вторинною предикацією*. Удосконалюється й сама СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ за рахунок введення в неї *комплементів*. Це призводить до урізноманітнення типів присудка і, як наслідок, збільшує його комунікативний потенціал. Слід зауважити, що саме нерозуміння вторинності цих утворень, їх симбіотичності та хибна практика отожднення їх з базовими мовними засобами є основною причиною того, що в сучасній лінгвістиці вони є проблемними. Ще одним негативним наслідком нерозуміння цього є таке досить вразливе, як на наш погляд, твердження щодо асиметрії між МИСЛЕННЯМ (значенням) та МОВНОЮ формою, яке, на жаль, не просто все більше розповсюджується, але й набуває статусу методологічного постулату в багатьох лінгвістичних теоріях. Процес структурування, хоч і у сповільненій формі, але триває й понині.

Когнітивно-деструктивний етап психогенези. Управившись із процесом структурування, МИСЛЕННЯ знову змінює напрям свого руху — цього разу - „вглиб". Причиною цього є осягнення розумом ЛЮДИНИ не лише чітко окреслених форм ПРИРОДИ (МАТЕРІЇ), але й її перехідні, симбіотичні форми, інакше кажучи, - її нюанси. На практиці ж ця зміна руху МИСЛЕННЯ означає ніщо інше, як рух від ПРЕДИКАЦІЇ до ПРЕДИКАТИВНОСТІ, але ПРЕДИКАТИВНОСТІ нового типу - логічної ПРЕДИКАТИВНОСТІ, яка полягає в деспрууюризації („руйнації") окремих компонентів створеної ним МОВНОЇ системи та створенні на їх базі якісно-нових засобів, які б більш адекватно відповідали зростаючим запитам МИСЛЕННЯ.

Відірвавшись від мовної площини і начебто споглядаючи на неї з відстані, МИСЛЕННЯ починає виконувати з нею, а, точніше, - з її базовими структурами логіко-мовні операції, націлені на нівелювання їх диференціальних ознак та на зрощення між собою. Цим самим МИСЛЕННЯ також знімає й такий супутній діалектичний конфлікт, як конфлікт між ЗАГАЛЬНИМ (мовним) та ІНДИВІДУАЛЬНИМ (мовленнєвим), який у цей період психогенези знову загострюється.

Основним об'єктом цих операцій стали такі структури, як СТРУКТУРА ПРЕДИКАЦІЇ та СТРУКТУРА МОДИФІКАЦІЇ, що цілком природно з огляду на їх спорідненість [11]. Так, завдяки простій перестановці компонентів структури модифікації певного висловлення (при цьому без жодних порушень у їх морфологічному оформленні) та завдяки таким

просодичним засобом, як предикативна пауза та відповідна інтонація, відбувається часткова руйнація структури модифікації та набуття нею ознак структури предикації. У результаті з'являється нове мовно-мовленнєве симбіотичне утворення, здатне передавати напівтони усвідомлюваного. Особливо чітко ці зміни в МИСЛЕННІ та МОВІ спостерігаються у мовах з розвинутою флективною системою, зокрема, у слов'янських. Це, наприклад, такі висловлення, як *Кавунів — цілі гори* (укр. мова), *Воды — по-колєно* (рос. мова), породжені з модифікативних структур *Цілі гори кавунів* та *По-колєно воды*, відповідно. Ці та їм подібні утворення, як відомо, до цього часу залишаються предметом гострих суперечностей серед славістів [8,135-136]. Цікаво, що це явище має місце і в англійській мові - однак зі зворотним напрямком операції: мисленнево-мовній обробці піддається вже не структура модифікації, як у східнослов'янських мовах, а, навпаки, структура предикації, з якої вилучається дієслово-зв'язка і нівелюється предикативне інтонаційне оформлення. Результат цієї операції той же самий: породження висловлення, яке є симбіозом двох структур — ПРЕДИКАЦІЇ та МОДИФІКАЦІЇ.

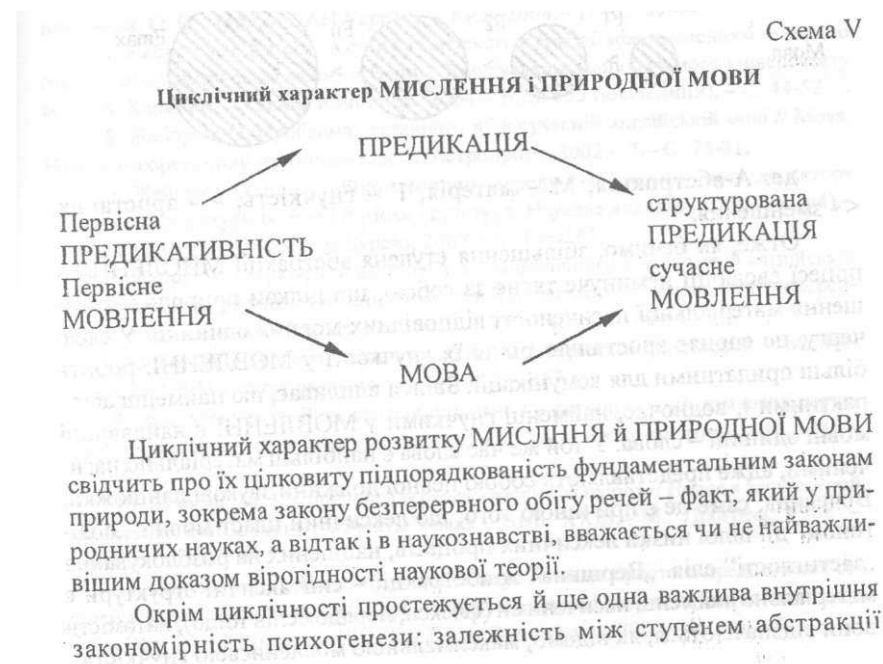
Наприклад: "Oh, God, you should have seen it... Women and kids _____ screaming, police and everybody else __ cursing me... Miles of cars __ tooting like hell" (J. Herriot). Ten thousand came in at six this morning. Another ten thousand ____ expected at nine (J. Aldridge).

У слов'янських мовах поряд зі структурою МОДИФІКАЦІЇ подібній операції піддається ще й структура комплементації, особливо, - у формі дієслівного управління: *виходити щось з когось; давати комусь стільки-то років* тощо. Ця операція дещо відмінна від попередньої: це - опускання дієслова, предикатування одного комплемента по відношенню до другого за допомогою відповідних просодичних засобів, а іноді - й лінійної перестановки комплементів - у залежності від комунікативної доцільності їх смислів. На виході отримуємо наступні висловлення: *З неї-добра господиня*, (укр., мова); *Ей-под сорок. Ребенку- годик*, (рос. мова) тощо [8, 135-136]. Як бачимо, у всіх цих випадках МИСЛЕННЮ вдається досягти ефекту таких суто мовленнєвих ознак як розмитість, неоднозначність, динамічність, тобто всього того, до чого воно, власне, й прагнуло.

Зважаючи на те, що базою формування цього типу ПРЕДИКАТИВНОСТІ стали логіко-мовні структури, можна умовно назвати його СТРУКТУРОВАНОЮ ПРЕДИКАТИВНІСТЮ, на відміну від ПЕРВІСНОЇ ПРЕДИКАТИВНОСТІ. Розуміння сутності СТРУКТУРОВАНОЇ ПРЕДИКАТИВНОСТІ є не лише важливим для вирішення проблеми місця в системі мови породжених нею висловлень та їх граматичного статусу, але й з точки зору методики викладання мови, зокрема викладання певної мови

як іноземної і, передусім, - таких мов, як українська чи російська. Адже осягнувши сам принцип цього явища, студент-іно-земець значно легше і швидше зможе опанувати цей досить своєрідний аспект функціонування східнослов'янських мов.

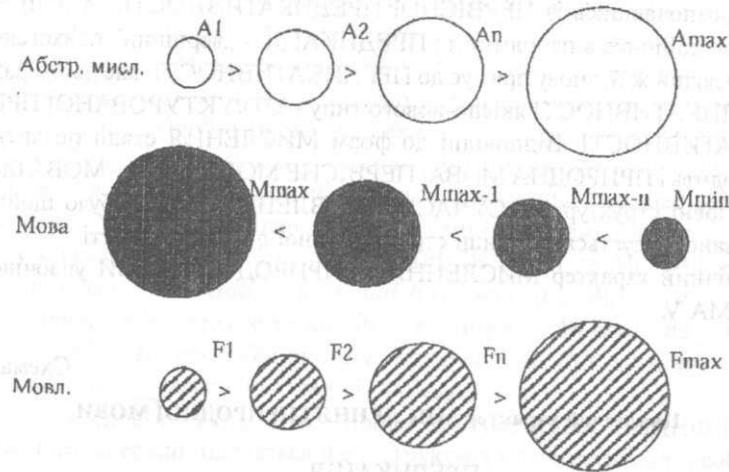
Підсумовуючи процес психогенези, бачимо, що її основні етапи формують цикл. Це стосується як її мисленневої, так і мовної складової. Так, розпочавшись із ПЕРВІСНОЇ ПРЕДИКАТИВНОСТІ, МИСЛЕННЯ еволюціонує в напрямку до ПРЕДИКАЦІЇ - „вершини" психогенези, досягнувши ж її, знову прямує до ПРЕДИКАТИВНОСТІ, але цього разу ПРЕДИКАТИВНОСТІ якісно-нового типу - СТРУКТУРОВАНОЇ ПРЕДИКАТИВНОСТІ. Відповідні до форм МИСЛЕННЯ стадії розвитку проходить і ПРИРОДНА МОВА: ПЕРВІСНЕ МОВЛЕННЯ - МОВА (логікомовні структури) - СУЧАСНЕ МОВЛЕННЯ, яке, як було щойно показано, базується на явищі структурованої предикативності. Циклічний характер МИСЛЕННЯ та ПРИРОДНОЇ МОВИ унаочнює СХЕМА V.

МИСЛЕННЯ, насиченістю мовних одиниць МАТЕРІЄЮ та ступенем МОВЛЕННСВОЇ гнучкості останніх. Ці три характеристики психогенези, як показує аналіз, мають взаємообернений характер, що досить добре видно зі СХЕМИ VI

Схема VI

Залежність між ступенем абстракції МИСЛЕННЯ, насиченістю МАТЕРІЄЮ мовних одиниць та ступенем їх гнучкості у МОВЛЕННІ

де: А-абстракція, М – матерія, F – гнучкість, > - зростання, < - зменшення.

Отже, як бачимо, збільшення ступеня абстракції МИСЛЕННЯ у процесі еволюції неминує тягнути за собою, що цілком природно, зменшення матеріальної насиченості відповідних мовних одиниць. У свою чергу, це сприяє зростанню рівня їх гнучкості у МОВЛЕННІ, робить більш придатними для комунікації. Звідси випливає, що найменш абстрактними і, водночас, найменш гнучкими у МОВЛЕННІ є найдавніші мовні одиниці - слова. У той же час слова є найбільш матеріально насиченими, адже представляють собою певної довжини звукові ланцюжки. Вочевидь, саме це є причиною того, що лексичний пласт мови є „полігоном" дії цілої низки лексичних процесів, націлених на розблокування „застиглості" слів. „Вершина" ж абстракції - синтаксичні структури є матеріально найменш насиченими (флексії, порядок слів тощо), натомість вони відзначаються, як відомо, максимальною мовленнєвою гнучкістю.

З цього випливає, що ПРЕДИКАЦІЯ, „згустившись" із ПРЕДИКАТИВНОСТІ, за внутрішньою логікою свого розвитку прагне до того, щоб розчинитись в останній. Те ж саме простежується і в МОВІ: розвинувшись з МОВЛЕННЯ, МОВА поступово вичерпує матеріальний ресурс свого розвитку і, врешті-решт, зливається з МОВЛЕННЯМ.

Виявлені нами факти — циклічність розвитку МИСЛЕННЯ й МОВИ, а також взаємообернена залежність між такими їх властивостями, як ступінь абстракції МИСЛЕННЯ, рівень насиченості матерією мовних одиниць та мовленнєва гнучкість останніх — не лише дають більш повну уяву про психогенезу, вони є важливими й для розкриття, принаймні, ще одного, тісно пов'язаного з психогенезою явища — явища онтогенези.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов А. Ф. Исторические особенности первобытного мышления.-Л.: Наука, 1971,- 135 с.
2. Галкина-Федорук Е. М. Суждение и предложение. - М: Изд-во МГУ, 1956.-69 с.
3. Жаборюк О. Комунікативно-когнітивна сутність мови та мовлення (філософські аспекти) // Мовознавство. Науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. - Київ, 2004,- 1. - С. 39-44.
4. Жаборюк О. Категорія стану у контексті взаємодії між мисленням та мовою (на матеріалі англійської мови) // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. - Харків: Константа, 2004,- Вип. 635 (ювілейний). - С. 44-52.
5. Жаборюк О. Проблема „вставного it" в сучасній англійській мові // Мова. Науково-теоретичний часопис - Одеса: Астропринт, 2002.- 7.- С. 78-81.
6. Жаборюк О. Еволюційно-історичні передумови омонімічного характеру англійської структури be + -ed // Мова і культура. Наукове видання. Вип. 9, т. (94).- Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2007,- С. 156-161.
7. Жаборюк О. Граматична сутність т. з. „емфатичного it" в сучасній англійській мові з позицій теорії відзеркалення // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна - Харків: Константа, 1999- 461,-С. 60-66.
8. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. - М.: Наука. АН СССР. Институт русского языка, 1982. - 367 с.
- 9.. Кубрякова Е. А. Роль словообразования в формировании языковой картины мира //Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. - М.,1988- С.157.
10. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка- Вып. XXIII.- М.: Прогресс, 1988. - С. 12-51.
11. СазыкинаТ. П. Синтаксический статус и члены простого предложения современного английского языка // Наукові записки. Серія філологічні науки (мовознавство).-Вип. 31.-Кіровоград: РВЦКДПУ ім. Винниченка, 2001,-С. 101-108.